

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 5, Sayı: 3, 2021, ss. 439-460/ Volume: 5, Issue: 3, 2021, pp. 439-460

Journal homepage: <https://apjir.com/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

DAĞISTAN'DAN ÇİN'E UZANAN İLİM YOLCULUĞU:

ÇİN VÂİZİ DAĞISTANLI SEYYİD MEHMET TAHİR EFENDİ

(Hayatı, Eserleri ve İstiklal Mahkemesinde Yargılanma Süreci)

Esra YILDIZ

Dr., İstanbul Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul, PhD. Istanbul University,
Department of Islamic History and Arts, Istanbul/Turkey

esra_yildiz_87@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-1236-7446

<https://ror.org/03a5qrr21>

Öz

Osmanlı Devleti, miras aldığı İslam kültürünü uzak doğu ülkelerinden Çin'e kadar taşımıştır. "İttihâd-ı İslam'ı" sağlamak ve Müslüman halkı "İslam Halifesi"ne bağlamak için bu bölgelere ilim adamları göndermiştir. Osmanlı Devleti ile Uzak Doğu arasında bir nevi köprü vazifesi gören ulema, ailelerinden uzakta birçok sıkıntıya göğüs germiş ve gittikleri yerlerdeki halkın manevî destekçileri olmuşlardır. Çin'e gönderilen ilim heyeti içerisinde yer alan Ahmed Hüsameddin Dağıştanî'nin halifelerinden ve Hz. Peygamber'in nesebinden Seyyid Mehmet Tahir Efendi, kendisini ilme ve Kafkasya Müslümanlarının maruz kaldığı zulme karşı direniş mücadelesine adanmıştır.

Bu çalışmada, "Çin Vaizi Dağıştanlı Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin Uzak Doğu'daki İslam Birliği Politikasına Katkıları" ele alınmıştır. Şeyhülislâmlığın ve Osmanlı ulemasının temel kaynaklarından birisi olan Meşihat Arşivi'ndeki defter ve belgeler ışığında Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin eğitim ve hizmet hayatı, nesebi, ilim yolculuğu ve Çin'de vazifelendirilmesi, yazdığı eser ve makaleleri, Yeni Kafkasya Gazetesi, Şimali Kafkasya Cemiyeti ve Lozan Mahkûm Milletler Konferansındaki faaliyetleri ayrıntılı izah edilmiştir. Böylece Dağıştan'dan Çin'e uzanan ilim ve kültür yolcusu Seyyid Mehmed Tahir Efendi'nin mücadelesi ilim dünyasına tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamit, Seyyid Mehmet Tahir Efendi, Uzak Doğu, Çin, İstiklal Mahkemesi.

SCIENCE JOURNEY FROM DAGESTAN TO CHINA:

DAGESTANI SAYYID MEHMET TAHİR EFENDİ, THE PREACHER OF CHINA

(His Life, Works, and Trial Process in the Independence Tribunal)

Abstract

The Ottoman State spread the Islamic culture, which was inherited, to China from the far eastern countries. The state sent scholars to these regions to ensure the Islamic Union and to connect the Muslim people to the Islamic Caliphate. The ulama, being a kind of bridge between the Ottoman State and the Far East, endured many troubles away from their families and became the moral supporters of the people in the places they reached. Sayyid Mehmet Tahir Efendi, who was one of the caliphs of Ahmed Husameddin Dagestani and from the

ancestry of the Prophet Mohammad (pbuh), was among the scientific delegation sent to China. He devoted himself to science and the struggle of resistance against the persecution of Caucasian Muslims.

In this study, "The Contribution of Dagestani Sayyid Mehmet Tahir Efendi, the Preacher of China, to the Islamic Union Policy in the Far East" was discussed. The following details about Sayyid Mehmet Tahir Efendi were explained in the light of the registers and the documents in the Meshihat Archive, which was one of the main sources of Shayk al-Islam Institution and Ottoman scholars: his education and service life, lineage, scientific journey, assignment in China, written works and articles activities in New Caucasus Newspaper, North Caucasian Society and Lausanne Conference. Thus, the struggle of Sayyid Mehmet Tahir Efendi, a traveller of science and culture from Dagestan to China, was introduced to the world of science.

Key Words: Abdul Hamid II, Sayyid Mehmet Tahir Efendi, the Far East, China, Independence Tribunal.

Atf / Cite as: Yıldız, Esra. "Dağıstan'dan Çin'e Uzanan İlim Yolculuğu: Çin Vâizi Dağıstanlı Seyyid Mehmet Tahir Efendi (Hayatı, Eserleri ve İstiklal Mahkemesinde Yargılanma Süreci)", *Apjir*, 5/3 (Aralık 2021), 439-460.

Giriş

Son devir Osmanlı alimleri, sadece Osmanlı topraklarında değil yurtdışındaki faaliyetleriyle de isimlerinden söz ettirmişlerdir. Sultan II. Mahmut ile başlayan yurt dışına ilim heyetleri gönderme politikası, özellikle Sultan II. Abdülhamit ile ivme kazanmış ve Uzakdoğu ülkeleri de bu kapsama dâhil edilmiştir.

Halkı irşat etmek, mazlum Müslümanların yanında olmak, maddî ve manevî yaralarını sarmak için Uzakdoğu ülkelerinden Çin'e kadarki bölgelerde ulema görevlendirilmiştir. Seyyid Mehmet Tahir Efendi de bunlardan birisidir. Hz. Peygamber'in soyuna mensup Mehmet Tahir Efendi, ilmî ve tasavvufî kimliğiyle Çin'de vaizlik görevini yerine getirirken tüm dünya Müslümanlarının yaşadıkları sıkıntıları ve ülkesinin siyasi çıkmazlarını yakından takip etmiştir. Bir yandan eserler kaleme alırken diğer yandan da Müslümanlara yapılan zulme kayıtsız kalamayarak Avrupa'yı dolaşmış ve birçok konferansta onları temsil etmiştir. İlmî, cesareti ve duruşu ile örnek bir alim olan Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin hayatının dönüm noktalarından birisi de tutuklanarak İstiklal Mahkemesi'nde yargılanma sürecidir.

Çalışmamızın birinci bölümünde Anadolu, Orta Asya, Orta Doğu ve Uzakdoğu'nun halifesi olan Sultan II. Abdülhamit'in "İttihâd-ı İslâm" siyaseti ile tüm Müslümanları bir halifeye bağlamak için yaptığı faaliyetler kısaca değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, Çin Vâizi olarak tanınan Dağıstanlı Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin ilmî serüveni, Hz. Peygamber'e ulaşan nesebi, İstanbul, Lozan, Almanya, Viyana ve Çin'e kadar uzanan ilmî ve siyasî kariyeri, eserleri, Uzakdoğu'daki tecrübelerini aktardığı makaleleri, Şimali Kafkasya Cemiyeti, Yeni Kafkasya Gazetesi ve Lozan Mahkûm Milletler Konferansındaki faaliyetleri Meşihat Arşivi'ndeki defter ve belgeler ışığında ayrıntılı açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin mahkeme tutanakları doğrultusunda İstiklal Mahkemesindeki yargılanma süreci izah edilmiştir. Ekler kısmında

ise tercüme-i hal varakası, fotoğrafları, kitap ve makalelerinden bazı örnekler sunulmuştur.

1. Sultan II. Abdülhamit'in Uzak Doğu'daki İttihâd-ı İslâm Politikası

Anadolu, Orta doğu ve Uzak doğunun da halifesi konumundaki Sultan II. Abdülhamit, iç ve dış siyasetteki problemleri çözmek ve Anadolu dışındaki Müslümanların da desteğini kazanmak için “İttihâd-ı İslâm” adı altında siyasî ve dinî birtakım faaliyetler yürütmüştür.¹ Bu bağlamda İslam birliği, dini taassup sebebiyle ortaya çıkan akımlardan farklı olarak imparatorluğu içinde bulunduğu kaostan çıkaracak bir kurtuluş reçetesi idi.² Hem içe hem de dışa dönük olarak geliştirilen bu siyaset, Osmanlı Devleti'nin var olma mücadelesinin bir neticesidir.³ İslam Birliği politikasının, Osmanlı Müslüman tebaasını İslam bayrağı altında toplama ve farklı ülke sınırlarında yaşayan Müslümanları hilafet makamı etrafında bir araya getirme şeklinde iki ekseni bulunmaktaydı.⁴ II. Abdülhamid İslam Birliği siyasetine bağlı olarak yaptığı faaliyetleri ile İslam dünyası içinde siyasal bir kimlik oluşturarak içeride ve dışarıda toplumsal bir dayanışma sağlamayı hedeflemiştir. Diğer yandan da sosyal bir destekle iktidarını güçlendirmeyi ve zayıflayan otoritesini yeniden canlandırmayı amaçlamıştır.⁵

Sultan II. Abdülhamid iktidarını kuvvetlendirecek bu ideolojiden Mısır, Basra, Libya, Yemen, Hicaz ve Anadolu gibi Osmanlı toprakları dâhilinde, İran, Türkistan, Çin ve Japonya gibi ülke haricindeki coğrafyalardan da istifade etmeye çalışmıştır. II. Abdülhamid dönemi ve sonrasında kendini hissettiren bu politika emperyalizmle mücadelede çok ciddi boyutlarda olmasa da kayda değer birtakım neticeler vermiştir.⁶ Bunun için Türkistan, Afrika, Japonya ve Çin başta olmak üzere birçok devlete heyetler gönderilmiş, gayr-i Müslim idaresi altındaki Müslümanlarla temasa geçilmiş ve tüm Müslümanların hilafete bağlanması hedeflenmiştir.⁷

¹ İttihâd-ı İslâm, XIX. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Sultan II. Abdülhamid döneminde Müslümanlar arasında birlik sağlayarak sömürgeciliğe karşı koymayı amaçlayan dinî siyasî bir akım için kullanılan tabirdir. Bk. Azmi Özcan, “İttihâd-ı İslâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/470-475.

² Bk. Mehmet Çelik, “Panislamizm'in Etki Alanı Çerçevesinde Çin'e Gönderilen Enver Paşa ve Heyetinin Faaliyetleri”, *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi* 7/14 (2015), 259-260; İlhan Yerlikaya, *XIX Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi (Pangermenizm -Panislamizm-Panislavizm Osmanlılık Fikirleri)*, (Van: Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994), 120.

³ François Georgeon, *Sultan II. Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Homer Kitabevi, 2006), 226, 227, 229, 231.

⁴ Şerif Mardin, “XIX. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti”, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi II*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 348.

⁵ Hakan Yavuz, “Pan-İslamizmin Yanlış Yorumlanması- Bir Değerlendirme Yazısı”, *Türkiye Günlüğü* 17 (Kış 1991), 87.

⁶ Mahmut Akpınar, “Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 36/2 (2012), 80-81.

⁷ İhsan Süreyya Sırma, “Sultan II. Abdülhamid ve Çin Müslümanları”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 7/3-4 (İstanbul 1979), 199-200; İhsan Süreyya Sırma, “II. Abdülhamid'in Çin Müslümanlarını Sünnî Mezhebine Bağlama

Sultan II. Abdülhamit, Kafkasya ve Günay Afrika'ya ilim heyeti gönderen II. Mahmut'un yolunu takip ederek 1901'de Singapur'a, aynı senede ve 1908'de Çin'e ilim heyeti göndermiş, bir yandan da Şiilere karşı Irak'ta ve Alevilere karşı Doğu Anadolu'da sünnî politikayı desteklemiştir.⁸

II. Abdülhamit döneminde Çin ile siyasi ilişkiler, 1898-1901 yıllarındaki “Boxer Ayaklanması” isyanıyla başlamıştır. Ayaklanmanın şiddetlendiği esnada Osmanlı Devleti, Müslümanları sakinleştirmek için “heyet-i nâsiha” adı altında bir ulema heyetini bölgeye göndermiştir.⁹ Enver Paşa'nın öncülüğünde giden bu heyet, her ne kadar ciddi anlamda başarı kazanmamışsa da Çin'deki Müslümanlar tarafından oldukça rağbet görmüştür.¹⁰

Japonya'ya Ertuğrul Fırkateyn'i ile gönderilecek ulemanın “dini ilimlere vâkıf olması, Arapça'yı iyi bilmesi, İngilizce veya Fransızca dillerinden birisine aşina olması” şartı bulunmaktaydı. Ancak Şeyhülislâmlık, Padişah'ın iradesinde ifade ettiği bu kriterlere sahip yabancı dil bilen ulemanın bulunmadığını ifade etmiştir.¹¹ II. Abdülhamit, dini irşad faaliyeti konusunda 1889'da Japonya'da başlattığı girişimin aynısını Çin'de de uygulamak istemiş ve Çin'e gidecek heyete Beyazıt Camii Müderrisi Mustafa Şükrü Efendi ve Fetvahane memurlarından Kadı Hacı Tahir Efendi'yi dâhil etmiştir.¹² Daha sonrasında içlerinde Fatih Camii dersîamlarından Ahmet Râmiz, Mekâtib-i İptidâiyye müfettişlerinden Hâfız Ali Rıza ve Bursalı Hâfız Hasan efendilerin de bulunduğu bir çok alim Çin'e gönderilmiştir.¹³ Bu sayede oradaki Müslümanların irşad edilmesi hedeflenmiştir.¹⁴ Osmanlı halifesi, gönderilen bu temsilciler ve heyetler vasıtasıyla uluslararası bir kimlik elde etmiş ve neticede padişahın adı Cuma hutbelerinde zikredilmiştir.¹⁵

Gayretlerine Dâir Bir Belge”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 32 (1979), [Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hâtıra Sayısı], 560.

⁸ Jun Akiba, “Ertuğrul Fırkateyni ile Japonya'ya Ulema Gönderme Girişimi”, *Annals of Japan Association for Middle East Studies* 29/1 (2013), 137-138.

⁹ BOA, Y.PRK., 29/407.

¹⁰ Arzu Kılınç, “II. Abdülhamid ve Çin Müslümanları”, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid I* (Kayseri 2011), 269-270.

¹¹ Meşihat Arşivi, *Arz ve İrade Defterleri*, No. 2, 127, 131.

¹² MŞH, THR, 80/124; Taha Toros, “Çin'e Giden Nasihat Heyeti”, *Yakın Tarihimiz* 19 (Nisan 1982), 292.

¹³ MŞH, THR, 86/148; Mehmet Temel, “Atatürk Devrimlerinin Çin Aydınlarının Algılanışı ve XX. Yüzyılın İlk Yarısındaki Türkiye-Çin İlişkilerine Yansımaları”, *Türkiyat Araştırmalar Dergisi* 21 (2007), 105-123; Songül Keçeci Kurt, “XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Basımında Çin Müslümanları ve Eğitimi”, *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 81 (2017), 236.

¹⁴ MŞH, THR, 80/124; Seyyid ulema ve faaliyetleri için bk. Esra Yıldız, *Şeyhülislâmlık Belgelerinde Hz. Peygamber'in İlmî Mirası (1879-1924) yılları Seyyid Ulema Biyografileri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 77-78.

¹⁵ İhsan Süreyya Sırma, *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, 7.Baskı (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 48.

II. Abdülhamit'in Çin'deki siyasî ve dinî çalışmalarının yanında bazı kültürel faaliyetlerde de bulunması, özellikle 1908'de "Pekin Hamidiye Üniversitesi"nin açılması¹⁶ Müslümanların bulunduğu topraklarda İslam halifesinin isminin ve otoritesinin duyurulması, dış ilişkiler sahasında önemli bir manevra kabul edilmiştir.¹⁷

Çin'e İslam dinini öğretmek için gönderilen ulema arasında icraatlarıyla en fazla öne çıkan alim ise ilmî ve tasavvufî yönü ağır basan, Ahmed Hüsameddin Dağıstânî'nin de halifelerinden olan Hz. Peygamber'in nesebine mensup "Çin Vâizi" olarak meşhur olmuş Seyyid Mehmed Tahir Efendi'dir.

2. Çin Vaizi Dağıstanlı Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin Eğitim ve Hizmet Hayatı

Ailesi ve Doğumu: Seyyid Mehmed Tahir Efendi, 1282/1865-1866 yılında Dağıstan'ın Tapseran nahiyesinin Rükkal köyünde dünyaya gelmiştir. Babası "Sâdât-ı Rükkalîye"¹⁸ olarak meşhur olan ulemadan ve Sâdât-ı Hüseyiniye'den Seyyid Abdurrahim Efendi'dir.¹⁹

Seyyid Mehmed Tahir Efendi, 16 Mart 1905 tarihinde Şeyhülislamlığa takdim ettiği nüfus tezkiresinde kendisini orta boylu, ela gözlü ve siyah sakallı olarak resmetmiştir.²⁰ Cumhuriyet döneminde nüfusa "Rükal/Rükkal" soy ismiyle kaydedilmiştir.²¹ 1927 yılında İstanbul Kocamustafapaşa Mahallesi'nin Ramazan Efendi Sokağında 17 numaralı hanede ikamet ettiği kayıtlarda mevcuttur.²²

Seyyid Mehmet Tahir Efendi, 26 Ocak 1926 tarihinde İstiklal Mahkemesindeki ifadesinde eşinin 10-15 yıl önce vefat ettiğini, bir kızının olduğunu ve onun da Çankırı Asliye Mahkemesinde görevli bir kişiyle evlendiğini, kardeşlerinin ve akrabalarının ise Dağıstan'da bulunduğunu dile getirmiştir.²³

Nesebi: Seyyid Mehmet Tahir Efendi, Hz. Peygamber'in soyundan gelmekte ve kendisiyle ilgili yapılan yazışmalarda "seyyid" olduğu ifade edilmektedir.²⁴ Seyyid Mehmed Tahir

¹⁶ İhsan Süreyya Sırma, "Pekin Hamidiye Üniversitesi", *Prof. M. Tayyib Okıç Armağanı, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4 (1980), 160.

¹⁷ Çetin Aykurt, "Bir Büyük Düşünce: Pekin Hamidiye Üniversitesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi [Lozan Barış Antlaşması'nın 90. Yılı Özel Sayısı]* 28/1 (2013), 39.

¹⁸ Doğduğu bölgeye nispetle bu isimle anılmıştır.

¹⁹ Seyyid Mehmed Tahir Efendi'nin biyografisinin hazırlanmasında bizzat Mehmed Tahir Efendi'nin şeyhülislamlığa sunduğu tercüme-i hâl dosyasından istifade edilmiştir. Bk. İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, *Sicill-i Ahvâl Dosyaları*, No. 95/13, 924A; BOA, BEO, [Meşihat; 307335], 314597/4195; BEO, 303766/4051.

²⁰ Meşihat Arşivi, *Sicill-i Ahvâl Dosyaları*, No. 95/13, 924A.

²¹ Meşihat Arşivi, *Maaş Defteri*, No. 5, 106; Meşihat Arşivi, *Maaş Defteri*, No. 48, 213.

²² Meşihat Arşivi, *Maaş Defteri*, No. 9, 13.

²³ Ahmed Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), 83-87.

²⁴ Meşihat Arşivi, *Sicill-i Ahvâl Dosyaları*, No. 95/13, 924A; Seyyidlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ayhan Işık, *Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü'l-eshrâfîlik Müessesesi*, (Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2021), 55-60; Ayhan Işık, "Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-eshrâfîlik Müessesesi ve Meşihat Arşivindeki Nakîbü'l-eshrâf Defterleri", *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 8 (Aralık 2014), 213-285.

Efendi nesebini, *Zübdetü'l-makâl fi ilmi'l-hâl* isimli eserinde “Seyyid Mehmed Tahir b. Şeyh Seyyid Abdurrahim Hüseyin b. Seyyid Ali Hüseyin b. Şeyh Seyyid Ahmed Hüseyin b. Şeyh Seyyid Mehmed Hüseyin b. Seyyid Hamza el-mulakkab bi-Molla Hacı min evlâd-ı Pîr Seyyid Hasan Efendi ed-Dağîstânî et-Teberânî er-Rükkâlî el-Hüseyinî” şeklinde belirtmiştir.²⁵

Tahsil Hayatı: Seyyid Mehmed Tahir Efendi, ilmî serüvenine Dağıstan’daki mektepte sarf, nahiv, mantık ve meânî ilimlerini okuyarak başlamıştır. Akabinde İstanbul’a gelerek Fatih Dersiâmlarından Ders vekili Gümülcineli Hüseyin Efendi’nin²⁶ ders halkasına katılmıştır.²⁷ İstanbul’da Arapça, Türkçe ve Farsça öğrenen Seyyid Mehmed Tahir Efendi, zamanla talebelerine icazet vermeye başlayan mücîz dersiam olmuştur.²⁸

Hizmetleri: Seyyid Mehmed Tahir Efendi, 26 Nisan 1903 tarihinde Suriye’nin Kerek sancağı leylî mektebi muallim-i sânilîğine atanmış ancak bölgenin havasına alışamadığından bir süre sonra görevinden ayrılmıştır. Bir süre sonra 14 Ocak 1905’te Trablusgarb vilayeti idâdî/lise mektebinde Arapça ve dini ilimler muallimliğine tayin edilmiştir.²⁹

Çin Vazifesi: Seyyid Mehmed Tahir Efendi, Sultan II. Abdülhamit’in Uzak Doğu projesinin bir devamı olarak 14 Mart 1910’da Çin’deki Müslümanlara İslam dinini öğretmek için Çin muallimliği vazifesi ile Pekin’e gönderilmiştir. Buradaki görevi süresince yaptıklarını ve bölge insanı ile ilgili düşüncelerini döndükten sonra yazdığı makaleleriyle paylaşmıştır.³⁰

Tüm hayatını ilim yolunda harcayan Mehmed Tahir Efendi, Çin’de birçok hayır cemiyeti kurmuş ve 12 tane de mektep açmıştır. İlmî yönünün yanında tasavvufî yönü de bulunan Hz. Peygamber’in nesebine mensup Seyyid Mehmed Tahir Efendi, Ahmed Hüsameddin Dağıstânî’nin³¹ Çin’deki halifelerindendir.³²

²⁵ Seyyid Mehmed Tahir Dağıstani, *Zübdetü'l-Makâl fi ilmi'l-Hâl* (İstanbul: Arif Efendi Matbaası, 1320), 7.

²⁶ Meşihat Arşivi, *SAİD*, 68/5, 597/A: Osman Efendi’nin oğlu olan Gümülcineli Hüseyin Hüsnü Efendi 1 Eylül 1300 tarihinden 15 Teşrîn-i sâni 1324’e kadar müderrislik ve Fatih camii dersiâmlık görevini icra etmiş, 16 Teşrîn-i sâni 1324’te vefat etmiştir.

²⁷ Meşihat Arşivi, *Sicill-i Ahvâl Dosyaları*, No. 95/13, 924A.

²⁸ Meşihat Arşivi, *Sicill-i Ahvâl Dosyaları*, No. 95/13, 924A.

²⁹ Meşihat Arşivi, *Sicill-i Ahvâl Dosyaları*, No. 95/13, 924A.

³⁰ *Sırat-ı Müstakim* (Nisan 1327/Nisan 1911), 6/139, 140.

³¹ Ahmed Hüsameddin Efendi, ilk dini ve tasavvuf eğitimi Nakşibendiyye-Müceddidiyye şeyhi Abdullah Dihlevî’nin (ö. 1240/1824) müridi ve halifesi olan babası Muhammed Said Efendi’den almıştır. 1277/1860 yılında Rusya’nın Dağıstan’ı işgal etmesi sebebiyle hem Rus zulmünden kurtulmak hem de oğluna iyi bir dini eğitim alma imkânı sağlayabilmek için İstanbul’a gelmiştir. Ahmed Hüsameddin Efendi *Edvar-ı Alem Maaz-ı Cismânî, Tefsir-i Kebîr, Müşahhasât-ı Suver-i Kur’aniyye, Lemâtü'l-âfâk fi’z-Zuhûri ve’l-İşrâk, Zübdetü'l-Makal fi’l-kefni ve’l-hayal ve Tuhfetü’l-İhvân* isimli eserleri yazmıştır. Ahmed Hüsameddin Efendi, Dağıstan, İstanbul, Mekke, Medine, Denizli, Uluborlu, Sivrihisar, Ankara, Bursa, Trablusgarp, İzmir, Bursa ve Balıkesir gibi pek çok şehirde kalmış ve çok sayıda müridi olmuştur. Son olarak İstanbul’a gelmiş Nisan 1925’te vefat etmiştir. Bk. Harun Alkan, *Ahmed Hüsameddin Dağıstani’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

**DAĞISTAN'DAN ÇİN'E UZANAN İLİM YOLCULUĞU:
ÇİN VÂİZİ DAĞISTANLI SEYYİD MEHMET TAHİR EFENDİ
(Hayatı, Eserleri ve İstiklal Mahkemesinde Yargılanma Süreci)**

Mehmed Tahir Efendi, etkili hitâbeti ve ilmi birikimi sayesinde yurtiçi ve yurtdışında ilmi faaliyetlerde bulunmuş ve “Çin Vâizi” olarak haklı bir şöhrete kavuşmuştur.³³ 14 Ocak 1914'te Çin'deki muallimlik kadrosunun kaldırılması ile görevinden ayrılmış ve seferberliğin çıkması üzerine gönüllü olarak I. Dünya savaşına katılmıştır. Bağdat, Mamuratülazîz ve Kutulamare'de fahrî süvarî yüzbaşısı olarak görev almıştır.³⁴

Ayrıca ilmî ve siyasî çalışmalar için başta Almanya ve Viyana olmak üzere tüm Avrupa'yı dolaştığını ifade etmiştir. Pek çok ülke gezen Seyyid Tahir Efendi'nin bildiği yabancı diller oldukça fazladır. Dönemin eşraf ve önde gelen ailelerinin hatıratlarında Çin Vaizi Seyyid Tahir Efendi, âlim ve fâzıl bir şahsiyet olarak tanıtılmıştır.³⁵

29 Haziran 1925'te 800 kuruş maaşla Süleymaniye Kütüphanesi Hâfız-ı kütüplüğüne tayin edilmiş, ancak bu kadroda görevlendirilmesi kanunen uygun görülmediği için bir ay sonra ataması iptal edilmiştir.³⁶

Yeni Kafkasya Gazetesi: Seyyid Mehmed Tahir Efendi, imtiyaz sahipliği ve yazı işleri müdürlüğünü yaptığı Yeni Kafkasya isimli bir gazete çıkarmıştır. Yeni Kafkasya,³⁷ Bolşevik Rusya'nın Türkler üzerindeki baskılarına engel olmak için 1923-1927 yılları arasında İstanbul'da neşredilmiş milliyetperver bir mecmuadır. 26 Eylül 1339-15 Aralık 1925 tarihleri arasında Yayın Müdürlüğünü Mehmed Tahir Efendi, 6 Şubat 1926-15 Teşrin-i evvel 1927 tarihlerinde ise Ahmed Hakkı yürütmüştür.³⁸

Bolşevik İhtilalinden sonra kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti 1920'de işgale uğrayınca devletin kurucuları tutuklanmış ve kurtulanlar ise İstanbul'da “Millî Azerbaycan Hareketi” adıyla bir cemiyet kurmuştur. Bu anlamda Yeni Kafkasya Mecmuası, Bolşeviklere karşı mücadele veren ilk süreli yayındır.³⁹ Komünizme karşı sert duruşunun bir numunesi olan Yeni Kafkasya Mecmuası, her şeyden önce Seyyid Mehmed Tahir Efendi'nin cesaretinin bir göstergesidir.

Yüksek Lisans Tezi, 2015), 5-20; Zeynep Şeyma Kutluca, *Ahmed Hüsameddin Dağıstanî'nin Zübdetü'l-Merâtib İsimli Eseri (İnceleme ve Metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 5-6.

³² Bk. Harun Alkan, *Ahmed Hüsameddin Dağıstanî'nin Hayatı*, 25-26.

³³ Hatta sicil dosyasında da “Çin Vaizi” olarak kaydedilmiştir. Bk. MŞH, *Sicill-i Ahvâl Dosyaları*, No. 95/13, 924A; MŞH, TCC, 216/20; 217/20; 219/6; 219/17; 222/11; 224/1; 224/14; 227/3; 230/2; 230/7; 231/18; 235/4; 235/16.

³⁴ Ahmed Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları*, 83-87.

³⁵ Hüseyinzâde Ali Turan'ın Arşivi'nde Dağıstanlı Seyyid Tahir Efendi'nin de kartpostalı bulunmaktadır. Bk. Yavuz Akpınar ve Gözde Güngör, “Hüseyinzâde Ali Turan'ın Arşivi'ndeki Belgeler-1”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 20 (Ocak-Haziran 2011), 21.

³⁶ Meşihat Arşivi, *Maaş Defterleri*, No. 26, 55.

³⁷ *Yeni Kafkasya Gazetesi* (İstanbul: Amedi Matbaası, 1923). İBB Atatürk Kitaplığı, Süreli Yayınlar, No. O/1811, 1340-1927 yılları arasındaki sayıları bulunmaktadır.

³⁸ *Yeni Kafkasya Gazetesi* (İstanbul: Amedi Matbaası, 1923).

³⁹ Adem Can, *Yeni Kafkasya Mecmuası (İnceleme ve Edebiyatla İlgili Metinler)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 1-5.

Şimali Kafkasya Cemiyeti: Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti üyelerince politik amaçlı çalışmalar için 1918 yılında Müşir Fuat Paşa'nın önderliğinde kurulmuştur. Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti kadrolarına dayanan ve politik çalışmaları yürütmesi için Şimali Kafkasya Cemiyeti (Kuzey Kafkasya Derneği) kurulmuştur.⁴⁰ Ayrıca Seyyid Tahir Efendi, Kafkas Teâli Cemiyetinde ve özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında uluslararası toplantılar düzenleyerek "Kafkasya İstiklal Komitesi" ve "Türkiye'deki Kuzey Kafkasya Siyasi Göçmenleri Komitesi" adlı siyasi cemiyetlerde aktif rol almıştır.⁴¹

Lozan Mahkûm Milletler Konferansı: Seyyid Mehmed Tahir Efendi, İslam'ın terakki ve tealisi için Rusya'daki Müslümanların yanında olmuştur. 1. Dünya savaşından sonra Lozan'da Mahkûm Milletler Konferansına Dağıstan mümessili olarak katılmıştır. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın yenilmeye başlaması Kafkasya halklarının bağımsızlık umudunu güçlendirmiştir. Bu sırada, Osmanlı topraklarına sürülmüş olan Kafkasya göçmenlerinin kurdukları cemiyetlerin temsilcileri 1916 yılında Berlin ve Viyana'ya giderek, Rusya esareti altındaki Kafkasya halkının durumunu Avrupa devletlerine anlatmışlardır. Haziran 1916'da Lozan'da toplanan Esir Milletler Kongresi'ne katılan Kafkasya temsilcileri Çerkezistanlı İsmail Bidanuk ile Dağıstanlı Seyyid Mehmed Tahir Efendi, Kafkasyalıların milli kahramanı Şeyh İmam Şamil ile Dağıstanlıların bağımsızlık mücadelesini dile getirerek, Kafkasya'nın Rusya esaretinden kurtulması için faaliyette bulunmuşlardır.⁴² Sürgündeki Kuzey Kafkasya örgütlerinin aktif elemanlarından olan Aziz Bey (Meker)⁴³ de kongrede bulunmuş, toplantı sonrasında Yusuf Akçura ile birlikte, o dönem Zürih'te yaşayan Bolşevik lider Lenin'le görüşmüştür.⁴⁴

Eserleri: Seyyid Mehmed Tahir Efendi, uzun süren memuriyet hayatı esnasında bilgi birikimini gelecek nesillere aktarmayı ihmal etmemiştir. Pek çok eser kaleme almış ve bu eserlerini ilim dünyasına kazandırmıştır. Şafii Fıkına dair *Zübdetü'l-makâl fi ilmi'l-hâl*,⁴⁵

⁴⁰ Bk. *Şimali Kafkasya Cemiyeti Nizamnamesi* (İstanbul: Minber Matbaası, 1335/1919); Berat Bir, "Şimali Kafkas Cemiyeti' ve Şubelerine Gönderdiği 1919 Tarihli Bir Talimatname", *Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi* 68-70 (İstanbul 1988), 12-14; Sefer E. Berzeg, "Şimali Kafkas Cemiyeti Nizamnamesi' Hakkında Bazı Notlar ve Şimali Kafkas Cemiyeti", *Kafkasya Gerçeği* 3 (Samsun, 1991), 28-32.

⁴¹ Sefer E. Berzeg, *Gurbetteki Kafkasya'dan Belgeler* (Ankara: Şafak Matbaası, 1985), 7; Gothard Jaschke, "1916 Lozan Konferansında Şimali Kafkasyalılar", *Yeni Kafkasya* 1/4, (1957), 9.

⁴² Bk. Şerafettin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1961), 249; Sefer E. Berzeg, *Kafkasya ve Çerkesler Bibliyografyası* (Samsun: Kafkasya Gerçeği Yayınevi, 1996), 98; Haz. Yavuz Akpınar v.dğr., *Mehmet Emin Resulzâde, Azerbaycan Cumhuriyeti: Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti* (İstanbul, 1990), 20.

⁴³ Biyografisi için bk. Sefer E. Berzeg, *Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü* (Samsun: Kafkasya Gerçeği Yayınevi, 1995), 178-179; Sefer E. Berzeg, *Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri II* (İstanbul, Nart Yayıncılık, 1990), 19-20. Bk. Dr. Rıza Nur, *Moskova- Sakarya Hatıraları* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991), 261.

⁴⁴ Aziz Meker'in Lenin'le yaptığı bu görüşmeye ilişkin haber, 1917 Bolşevik ihtilali sonrasında, "Darülmualimin-i Aliyeden olup, İsviçre'de bulunduğu müddetçe Lenin ile birkaç kere mülakat eden Aziz Bey'den alınan malumat" açıklamasıyla ve "Lenin ile Mülakat" başlığıyla Tasvir-i Efkar'ın 20 Kanun-ı evvel 1333 (20 Aralık 1917) tarihli nüshasında yayımlanmıştır. Bk. François Georgenon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, çev. Alev Er (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 199-201.

⁴⁵ Seyyid Mehmed Tahir Dağıstani, *Zübdetü'l-Makâl fi ilmi'l-Hâl* (İstanbul: Arif Efendi Matbaası, 1320).

Rusya'daki Müslümanlara yapılan baskıyı anlatan “*Feryâd-ı Vatan*”⁴⁶ isimli eserleri ve *Mesâil-i Hayatiyye-i İslâm*,⁴⁷ *Mesâil-i Hayatiyye*,⁴⁸ *Tokyo'dan Mektup*⁴⁹ başlıklı makaleleri kaleme almıştır. “Tokyo'dan Mektup” başlıklı bu yazısı, Mehmet Tahir Efendi'nin Tokyo'da yaşadıklarını ve izlenimlerini içermesi açısından oldukça önemlidir.

3. Çin Vaizi Dağıstanlı Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin İstiklal Mahkemesinde Yargılanma Süreci

Kafkasyalılara yardım etmekle hayatını geçiren, müşfik, mutasavvıf ve nazik bir âlim olarak bilinen ve “Çin Vaizi” şöhretiyle tanınan Seyyid Mehmet Tahir Efendi, Cumhuriyet'in ilanından sonra Aralık 1925'te şapka kanununa muhalefet ettiği gerekçesiyle tutuklanmış ve İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde aralarında Tahirü'l-Mevlevî, Ömer Rıza Doğrul, Müftü Ali Rıza, Suud'ül-Mevlevî, kitapçı Abdülaziz ve Mihran Efendi'nin de bulunduğu⁵⁰ tutuklularla birlikte bir hafta kadar alıkonmuştur. Ankara İstiklal Mahkemesi heyeti Karadeniz dönüşünde, 21 Aralık'ta İstanbul'a gelmiş ve birkaç gün içerisinde o zamana kadarki soruşturmaları gözden geçirmiş, tutukluların bir kısmını serbest bırakmış, diğerlerinin ise Ankara'da yargılanmasına karar vermiştir. İstanbul gazeteleri, karardan bir gün sonra, kentte tutuklu bulunan “gerici grubun”, 24 Aralık sabahı trenle Ankara'ya götürüleceği haberlerini yayınlamıştır.⁵¹ Şapka kanununun çıkarılmasından bir yıl önce bastırıldığı *Frenk Mukallidiği/Avrupa Taklitçiliği* adlı kitapçığı nedeniyle tutuklanan İskilipli Âtîf Efendi'nin de içerisinde bulunduğu bu grup 25 Aralık Cumartesi günü Ankara hapisanesine teslim edilmiştir. Burada bir ay tutuklu kaldıktan sonra, ilk olarak 26 Ocak 1926 tarihinde⁵² Ankara İstiklal Mahkemesinde yargılanmışlardır.

Cumhuriyet sonrasında pek çok âlim için sıkıntılı bir süreç başlamıştır. Sorgular, mahkemeler, hapisler, beraatler birbirini izlemiştir. Tahirü'l-Mevlevî *Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklal Mahkemesi Hatıraları* adlı eserinde, polis nezaretine gittiklerini ve koğuştaki kimlerle birlikte kaldıklarını uzun uzadıya anlatmıştır.⁵³

Seyyid Mehmed Tahir Efendi mahkemede Dağıstan, Çin, İstanbul ve diğer birçok şehirdeki hizmetleri ve ilmi faaliyetleri ile ilgili sorguya çekilmiştir. Özellikle kendisine ülkenin

⁴⁶ İBB Atatürk Kitaplığı, *İSTİKA, Bel_Osm_K.01895*.

⁴⁷ *Beyanülhak*, 6/143 (İstanbul, 2 Kânûn-ı sâni 1327/15 Ocak 1912), 2563-2564.

⁴⁸ Dönemin siyasi olayları ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Bk. *Sırat-ı Müstakim [Sebilü'r-Reşad]* 7/ 173 (İstanbul: Eşref Edib, 15 Kânûn-ı evvel 1327/28 Aralık 1911), 269-272.

⁴⁹ *Sırat-ı Müstakim* 6/139 (Nisan 1327/Nisan 1911), 140, Bk. İBB Atatürk Kitaplığı, *Sırat-ı Müstakim (Makale Taraması)* SM_01603.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, No. 582, 21 Kânûn-ı evvel 1341/1925-5 Cemâdiülâhire 1344.

⁵¹ *Cumhuriyet*, No. 585, 23 Kânûn-ı evvel 1341/1925 -8 Cemâdiülâhire 1344.

⁵² Necip Fâzıl Kısakürek, *Son Devrin Din Mazlumları* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1974), 101-102.

⁵³ Tahirü'l-Mevlevî, *Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, Haz. Nurcan Boşdurmaz (İstanbul: Büyüyenay yayınları, 2016).

farklı yerlerinde idam edilen ve sorgusu devam eden kişilerle ilgili sorular yöneltilmiştir. En son sorulan soru ise “şapka” hakkındadır.⁵⁴

Seyyid Mehmed Tahir Efendi hakkında iddia olunan fiilleri işlediğine dair vicdani kanaat temin edecek kanuni deliller bulunmadığından beraatine oy birliği ile karar verilmiştir. Seyyid Mehmed Tahir Efendi'nin tutuklanmasını takip eden günlerde de “Yeni Kafkasya”da künye değişikliğine gidilmiştir.⁵⁵

İskilipli Atıf Efendi ile aynı tarihlerde sorgulanan Seyyid Mehmed Tahir Efendi, heyet önüne çıkarılmadan önce birtakım ithamlara maruz kalarak hesaba çekilenler arasındadır.⁵⁶

Seyyid Mehmet Tahir Efendi, İstiklal Mahkemesi'ndeki soruşturmasında “*Varım yoğum bu milletin uğruna feda olsun. Bugün de son nefesime kadar çalışırım. Hükümetim de beni bilir, Cumhuriyetim de bilir. Ben ilerleme ve yükselmek uğrunda çalışarak çırp çıplak kalmış bir adamım. Başka hiçbir maksadım yoktur.*” ifadesi, varını yoğunu ilim tahsil etmeye, cephelerde gönüllü olarak savaşmaya, mazlum Müslüman halkın yanında olmaya adanmış Hz. Peygamber'in nesline mensup bir âlimin feryadı olarak tarih sayfasında yerini almıştır.

Dağıstan uleması arasında ilk sırada sayılan Seyyid Mehmet Tahir Efendi, 1 Ocak 1924'te emekliye ayrılmış ve 1957 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.⁵⁷

Sonuç

Sultan II. Abdülhamit, gayr-i Müslim idaresi altında bulunan Müslümanları Osmanlı halifesine bağlamak için harekete geçmiş ve Türkistan, Afrika, Japonya ve Çin başta olmak üzere birçok ülkeye heyetler göndermiştir. Gönderilen ilmî heyetin seçiminde, ulemanın yabancı dil bilmesi, bilgin, saygın ve donanımlı olması birincil kriter olarak belirlenmiştir. Bu şartları taşıyan ve Çin'e gönderilen ulema arasında Seyyid Mehmet Tahir Efendi de yer almıştır.

İlmî ve tasavvufî kimliği yanında siyasî yönü de ağır basan son devir Osmanlı ulemasından Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin Dağıstan'dan İstanbul'a uzanan şöhreti,

⁵⁴ Dağıstanlı Seyyid Tâhir Efendi'nin İstiklal Mahkemesindeki Muhakemesinde kendisine sorulan soru ve cevapları “Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926” isimli eserden alınmıştır. Bk. Ahmed Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları*, 83-87.

⁵⁵ Bk. Şerafettin Erel, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, 249; Berzeg- *Kafkasya ve Çerkesler Bibliyografyası*, 98; Akpınar, *Mehmet Emin Resulzâde*, 20.

⁵⁶ Ahmed Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları*, 83-87.

⁵⁷ Cafer Barlas, “Dağıstan'da İslamiyet, ulema ve mücahitler”, *Yeni Türkiye* 79 (2015), 202; Bazı kaynaklarda ise 5 Aralık 1954 tarihinde vefat ettiği ve Edirnekapı mezarlığına defnedildiği kaydedilmiştir. Bk. 5 Aralık 1954 tarihli Cumhuriyet Gazetesi; Ali Birinci'nin farklı kişilerin vefat ilanlarıyla ilgili tuttuğu notlar, <http://dspace.bisav.org.tr/handle/20.500.11834/4632?show=full>.

**DAĞISTAN'DAN ÇİN'E UZANAN İLİM YOLCULUĞU:
ÇİN VÂİZİ DAĞISTANLI SEYYİD MEHMET TAHİR EFENDİ
(Hayatı, Eserleri ve İstiklal Mahkemesinde Yargılanma Süreci)**

ilim dünyasına kazandırdığı eserler, açtığı mektepler ve yetiştirdiği talebeleriyle günümüze kadar gelmiştir.

Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin bir seyyid olarak gönüllü olarak cephede savaşması, milli mücadeleyi perçinleyen ve orduyu zafere motive eden en önemli etkenlerden birisidir. Aynı şekilde Şimali Kafkasya Cemiyeti, Kafkasya İstiklal Komitesi ve Türkiye'deki Kuzey Kafkasya Siyasi Göçmenleri Komitesi'ndeki vazifesiyle mazlumların yanında yer alarak Müslüman halkın yankılanan sesi olmuştur. Seyyid Mehmet Tahir Efendi, sadece yurt içerisindeki cemiyetlere katılmakla kalmamış, Lozan Mahkûm Milletler Konferansı'na katılarak başta Almanya ve Viyana olmak üzere Avrupa'da ülkesini temsil etmiştir.

Seyyid Mehmet Tahir Efendi'yi dönemin diğer ulemasından seçkin kılan en önemli husus ise şüphesiz Çin'de vaiz olarak görevlendirilmesidir. "Çin Vaizi" olarak tarihe geçen Mehmet Efendi, halkı dini yönden bilgilendirmenin yanında Osmanlı Devleti ile Çin arasındaki dinî meselelerde bilgi akışını sağlama ve halkın dini konulardaki taleplerini iletmede bir nevi köprü vazifesi görmüştür. İlim heyetleri içerisinde Hz. Peygamber'in soyuna mensup ve saygın ulemanın seçilmesi, başarı oranının artmasına imkân sağlamıştır.

Seyyid Mehmet Tahir Efendi'yi en çok etkileyen husus ise cephede aldığı silah darbeleri değil kendi ifadesiyle varını yoğunu harcadığı bu vatanı, İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya reva görülmüş olmasıdır. Ülkesinin en sıkıntılı dönemlerinde ailesini geride bırakarak hem kalemiyle hem de silahıyla vatani ve milleti uğrunda düşmana karşı direnen Osmanlı ulemasının tutuklanarak İstiklal Mahkemesinde yargılanması ciddi anlamda hayal kırıklığı olmuştur.

Netice itibariyle son devir Osmanlı ulemasından Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin ilmî ve siyasî serüvenini ele alan bu çalışmamız, aslında sadece bir âlimin değil dönemin ulemasının vatani uğruna verdikleri mücadele ve çektikleri sıkıntılara bir nebze de olsa ışık tutmuştur.

Kaynakça

- Akiba, Jun. "Ertuğrul Fırkateyni ile Japonya'ya Ulema Gönderme Girişimi". *Annals of Japan Association for Middle East Studies* 29/1 (2013), 129-143.
- Akpınar, Mahmut. "Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti". *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 36/2 (2012), 79-119.
- Akpınar, Yavuz ve Güngör, Gözde. "Hüseyinzâde Ali Turan'ın Arşivi'ndeki Belgeler-1". *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 20 (Ocak-Haziran 2011), 1-25.
- Akpınar, Yavuz v.dğr.. *Mehmet Emin Resulzâde, Azerbaycan Cumhuriyeti: Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti*. İstanbul, 1990.
- Alkan, Harun. *Ahmed Hüsâmeddin Dağıstanî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Aykurt, Çetin. "Bir Büyük Düşünce: Pekin Hamidiyye Üniversitesi". *Tarih İncelemeleri Dergisi [Lozan Barış Antlaşması'nın 90. Yılı Özel Sayısı]* 28/1 (2013), 37-49.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). BEO, Meşihat; 307335; BOA, Y.PRK. 29/407.
- Berzeg, Sefer E. "Şimali Kafkas Cemiyeti Nizamnamesi' Hakkında Bazı Notlar ve Şimali Kafkas Cemiyeti". *Kafkasya Gerçeği* 3, Samsun, 1991, 28-32.
- Berzeg, Sefer E. *Gurbetteki Kafkasya'dan Belgeler*. Ankara: Şafak Matbaası, 1985.
- Berzeg, Sefer E. *Kafkasya ve Çerkesler Bibliyografyası*. Samsun: Kafkasya Gerçeği Yayınevi, 1996.
- Berzeg, Sefer E. *Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü*. Samsun: Kafkasya Gerçeği Yayınevi, 1995.
- Berzeg, Sefer E. *Türkiye Kurtuluş Savaşı'nda Çerkes Göçmenleri II*. İstanbul, Nart Yayıncılık, 1990.
- Beyanülhak*. 6/143 İstanbul, 2 Kânûn-ı sâni 1327/15 Ocak 1912, 2563-2564.
- Bir, Berat. "Şimali Kafkas Cemiyeti' ve Şubelerine Gönderdiği 1919 Tarihli Bir Talimatname". *Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi* 68-70 İstanbul 1988, 12-14.
- Can, Adem. *Yeni Kafkasya Mecmuası (İnceleme ve Edebiyatla İlgili Metinler)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Cumhuriyet*. No. 582, 21 Kânûn-ı evvel 1341/1925-5 Cemâdiülâhire 1344.
- Cumhuriyet*. No. 585, 23 Kânûn-ı evvel 1341/1925 -8 Cemâdiülâhire 1344.
- Çelik, Mehmet. "Panislamizm'in Etki Alanı Çerçevesinde Çin'e Gönderilen Enver Paşa ve Heyetinin Faaliyetleri". *Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi* 7/14 (2015), 257-275.
- Erel, Şerafettin. *Dağıstan ve Dağıstanlılar*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1961.
- Georgeon, François. *Sultan II. Abdülhamid*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Homer Kitabevi, 2006.
- Georgenon, François. *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*. çev. Alev Er. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Işık, Ayhan. *Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü'l-eshrâflık Müessesesi*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2021.
- Işık, Ayhan. "Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-eshrâflık Müessesesi ve Meşihat Arşivindeki Nakîbü'l-eshrâf Defterleri". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 8 (Aralık 2014), 213-285.
- İBB Atatürk Kitaplığı. İSTİKA. Bel_Osm_K.01895.
- İBB Atatürk Kitaplığı. *Sırat-ı Müstakim [Sebilü'r-Reşad]* 7/ 173 İstanbul: Eşref Edib, 15 Kânûn-ı evvel 1327/28 Aralık 1911, 269-272; [6/139 \(Nisan 1327/Nisan 1911\)](#), 140; SM_01603; [\(Nisan 1327/Nisan 1911\)](#), 6/139, 140.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Arz ve İrade Defterleri*. No. 2.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. MŞH, THR. 80/124.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. MŞH, THR. 86/148.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. MŞH, THR. 80/124.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. SAİD. No. 95/13, 924A.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. SAİD. 68/5, 597/A.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Maaş Defteri*. No. 5; *Maaş Defteri*. No. 9
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Maaş Defterleri*. No. 26; *Maaş Defteri*. No. 48.

**DAĞISTAN'DAN ÇİN'E UZANAN İLİM YOLCULUĞU:
ÇİN VÂİZİ DAĞISTANLI SEYYİD MEHMET TAHİR EFENDİ
(Hayatı, Eserleri ve İstiklal Mahkemesinde Yargılanma Süreci)**

- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. MŞH, TCC. 216/20; 217/20; 219/6.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. MŞH, TCC. 219/17; 222/11; 224/1; 224/14.
- İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. MŞH, TCC. 227/3; 230/2; 230/7; 231/18; 235/4; 235/16.
- Jaschke, Gothard. "1916 Lozan Konferansında Şimali Kafkasyalılar". *Yeni Kafkasya* 1/4, (1957), 9.
- Kılınç, Arzu. "II. Abdülhamid ve Çin Müslümanları". *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid I Kayseri* 2011, 265-279.
- Kısakürek, Necip Fâzıl. *Son Devrin Din Mazlumları*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1974.
- Kurt, Songül Keçeci. "XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Basınında Çin Müslümanları ve Eğitimi". *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 81 (2017), 233-259.
- Kutluca, Zeynep Şeyma. *Ahmed Hüsameddin Dağıstanî'nin Zübdetü'l-merâtib İsimli Eseri (İnceleme ve Metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Mardin, Şerif. "XIX. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti". *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi II* İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Nedim, Ahmed. *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Nur, Rıza. *Moskova- Sakarya Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991.
- Özcan, Azmi. "İttihâd-ı İslam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001, 23/470-475.
- Seyyid Mehmed Tahir Dağıstani. *Zübdetü'l-Makal fi ilmi'l-Hâl*. İstanbul: Arif Efendi Matbaası, 1320.
- Sırma, İhsan Süreyya. "Sultan II. Abdülhamid ve Çin Müslümanları". *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 7/3-4 (1979), 199-205.
- Sırma, İhsan Süreyya. "II. Abdülhamid'in Çin Müslümanlarını Sünnî Mezhebine Bağlama Gayretlerine Dâir Bir Belge". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi [Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hâtıra Sayısı]* 32 (1979), 559-562.
- Sırma, İhsan Süreyya. *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*. 7.Baskı İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- Sırma, İhsan Süreyya. "Pekin Hamidiye Üniversitesi". *Prof. M. Tayyib Okıç Armağanı, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4 (1980), 159-170.
- Tahirü'l-Mevlevî. *Matbuat Âlemindeki Hayatım İstiklal Mahkemesi Hatıraları*. Haz. Nurcan Boşdurmaz, İstanbul: Büyüyenay yayınları, 2016.
- Temel, Mehmet. "Atatürk Devrimlerinin Çin Aydınlarının Algılanışı ve XX. Yüzyılın İlk Yarısındaki Türkiye-Çin İlişkilerine Yansımaları". *Türkiyat Araştırmalar Dergisi* 21 (2007), 105-123.
- Toros, Taha. "Çin'e Giden Nasihat Heyeti". *Yakın Tarihimiz* 19 (Nisan 1982).
- Yavuz, Hakan. "Pan-İslamizmin Yanlış Yorumlanması- Bir Değerlendirme Yazısı". *Türkiye Günlüğü* 17 (1991).
- Yerlikaya, İlhan. *XIX Yüzyıl Osmanlı Siyasi Hayatında Basiret Gazetesi (Pangermenizm-Panislamizm-Panislavizm Osmanlılık Fikirleri)*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994.
- Yıldız, Esra. *Şeyhülislâmlık Belgelerinde Hz. Peygamber'in İlmî Mirası (1879-1924) yılları Seyyid Ulema Biyografileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Ekler

Ek 1: Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin Tercüme-i hâl varakasının Transkripsiyonu [MŞH, SAİD, 95/13, 924/A].

Suâl	Cevab
Sâhib-i tercümenin kendisiyle pederinin ismi ve mahlas ve şöreti ve lakabı ve gerek kendisi ve gerek pederi ismiyle mi mahlasıyla mı veya hem ismi ve hem de mahlasıyla mı ve yahud şöhretiyle mi yâd olunduğı ve kendisi ve babası beğ midir efendi midir ağa mıdır paşa mıdır ve babası me'mûrînden ise son me'mûriyet ve rütbesi ve değıl ise kangı sınıfdandır ve nerelidir ve berhayat mıdır değıl midir ve milliyet ve tâbi'iyeti nedir ve ebeveyni cihetden ma'rûf bir sülâleye mensûb mudur	İsmim Seyyid Mehmed Tahir pederim Seyyid Pir Hasan sülalesine mensub müteveffâ es-Seyyid eş-Şeyh Abdurrahim Efendi'dir. Sâdât-ı Rükûkâliyye demekle şöhretimiz vardır ve Dağıstan'a hicret ve tâbiyyet-i devlet-i aliyye-i kesb-i mefharet eyledim.
Mahall ve târîh-i velâdeti: Sene-i hicriye ve âna müsâdif sene-i mâliyenin mümkün mertebe şühûr ve eyyâm-ı tasrîh olunarak gösterilmelidir	1282 sene-i hicriyyesinde Dağıstan'da Tabasaran nahiyesine tâbi Rükûk karyesinde tevellüd ettim.
Kangı memleket ve mekteplerde ve kangı ilm ve fenn ve san'at ve lisânları ne dereceye kadar tahsîl eylediğı ve şehâdetnâme ve tasdîknâme ve icâzetnâme alup almadığı ve kangı lisânlarla kitâbet ve yahud yalnız tekellüm itdiği beyân olunmalıdır ancak tekellüm ve kitâbetiyle me'lûf ve ma'rûf olmadığı lisânların usûl ve lügâtini âdî bilmeğle o lisânlarla tekellüm ve kitâbet iderim denilmeyüp okudum âşinâyım ve ketb ve resâilden bâ ruhsat-ı resmiye tab' ve neşr olunmuş bir eser ve te'lîfi var ise neye dâir olduğu ve kangı târîhde ve nerede tab' ve neşr olduğu ve ihtirâ'ât-ı fenniye ve sanâ'iyye vesaireye dâir bâ-berât-ı âlf bir imtiyâzı hâiz olduğu hâlde kangı fenn ve san'ata dâir kangı şeyi ve nerede ve kangı târîhde ihtirâ' itmişdir ve bir me'mûriyete dâir intihâbnâmesi var ise kangı mahalden virilmişdir ve kangı me'mûriyete dâir ve o me'mûriyetin kaçmıcı sınıfındandır ve târîh ve numrosu nedir gösterilmelidir.	Mensub olduğum nahiye medresesinde ulûm-ı diniye ve Arabiyyeyi ilm-i Kelâma kadar tahsîl ettim. Hicretten sonra Derssâdet'te Fatih cami-i şerifi dersiâmlarından Şirvanî semahatlü Halis Efendi hazretlerinden ahz-ı icâzet eyledim. Arabî ve Farisî ve Türkî tekellüm ve kitâbet ederim.
Hıdmet-i devlete kangı târîhde ve kaç yaşında ve nerede ve muvazzafen mi ve yahud mülâzemetle mi dâhil olmuşdur ve ândan sonra sırasıyla ma'âşlı ve ma'âşsız gerek dâimî ve muvakkat ve gerek asâlet ve vekâlet me'mûriyet suretleriyle kangı me'mûriyetlere geçmiştir ve her birinden ne kadar ma'âş veyâ ma'âşa mukâbil ve yahud fevka'l-âde harcırah ve yevmiye ve ücret-i maktû'a ve gayr-ı maktû'a ve âidât-ı sâire almışdır ve	1319 senesi Nisanının on ikisinde Gerek sancağı leyli mektebi muallim-i sâniligine 450 kuruş maaşla ve 1300 kuruş harcırahla tayin olunarak fi 1 Haziran sene 1319 tarihinde işe mübâşeret eyledim. Havasıyla imtizac edemediğimden altı mah sonra infikak eyledim. 1000 kuruş harcırah ve 400 kuruş maaşla Trablusgarb vilâyeti idadi mülki mektebi Arabî ve ulûm-ı diniye muallimliğine tayin

**DAĞISTAN'DAN ÇİN'E UZANAN İLİM YOLCULUĞU:
ÇİN VÂİZİ DAĞISTANLI SEYYİD MEHMET TAHİR EFENDİ
(Hayatı, Eserleri ve İstiklal Mahkemesinde Yargılanma Süreci)**

<p>mu'ayyenâtınca dâimî ve muvakkat ne kadar zamâyim ve tenzîlât vukû' bulmuşdur ve her bir hıdmet ve me'mûriyetde kangı târîhde işine mübâşeret itmiş ve ma'âşını istifâyaya başlamış ve kangı târîhde işbaşından ayrılıp kangı târîhe kadar ve ne mikdâr ma'âş almışdır ve kezalik sırasıyla kangı rütbe ve nişânlara ve ne sebeplerle nâil olmuşdur ve hıdmet-i devlete dühûlünden tercüme-i hâlini tanzîm eylediği târîhe kadar ba'zen açıkda kalmış mıdır ve müddet-i ma'zûliyeti ne mikdâr imtidâd itmiş ve o müddetde ma'zûliyet ma'âş almış mıdır almış ise mikdârı nedir ve ecnebi nişâmı hâmil olanlar nerede ve ne sebeble kangı devletin kangı nişânını almışdır ve bunun kabûl ve ta'lîki hakkında kangı tarihde irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî şeref-müte'allik buyrulmuşdur ve hıdmet-i devletde bulunmadığı esnâda hıdemât-ı husûsiyede bulunmuş ise nerede ve kimin hıdmetinde ve ne kadar müddet bulunmuşdur ve ândan ne sebeble ayrılmışdır ve hıdemât-ı husûsiyede bulunmamış ise o müddeti kangı mahalde inrâr eylemişdir buraları sene-i hicriye ve âna müsâdif sene-i mâliye târîhlerinin mümkün mertebe şuhûr ve eyyâmı tasrihiyle tahrîr olunmalıdır şâyed sâhib-i tercümenin iş bu târîhler tamamıyla mazbûtî değil ise takrîben filan senenin filan ayının evâil veya evâsıt veya evâhirinde ibâresiyle iktifâ kılınır bunlara dair yedinde evrâk-ı müsbite-i resmiye olup olmadığı ve var ise neden ibâret idüğü tasrîh olunmalıdır.</p>	<p>buyrulurak fî 1 Kanûn-i sâni sene 1320 tarihinde işe mübâşeret ettim. Ve fî 1 Haziran sene 1325 mazeret-i şer'iyeye mebni memuriyet-i mezkûreden istifa ettim. El-yevm Çin memâlik-i İslamiyyesine 5000 kuruş maaşla tayin ve harcırah olarak on bin kuruş aldım.</p>
<p>Hıdmet-i devlete dühûlünden varakası târîhine kadar arada infisâli vukû' bulmuş ise esbâb-ı hakikiyesi ve bir zann ve şübhe ve şikâyet üzerine işden el çekdirilmiş ise ne sebebe mebnî ve ne târîhde el çekdirilmişdir ve neticesi ne olmuşdur ve tekrâr işe mübâşeret idenler ne müddet sonra ve ne târîhde me'mûriyetine ircâ' idilmişdir ve aradaki eyyâm ma'âş nasıl tesviye olunmuşdur ve taht-ı muhâkemeye alınmış ise töhmet veya berâetinden ne hükme netice virmişdir ve cezâ görmüş müdür ve yedinde berâet zimmet evrâkı var mıdır</p> <p>İhtâr</p> <p>Tercüme-i hâl varakaları bâlâdaki suâllere nazaran tanzîm ve cevâbhânelerine terkim olunduktan sonra zîrine beş guruşluk bir pul yapışdırılıp tanzim olunduğu sene ve ay ve günün hicrî ve mâlî târîhleri ve kangı mahalde yazıldığıнын ve müstahdem bulunduğu esnâda ise me'mûriyet-i hâziresi ve ma'zûl ise son me'mûriyeti tasrihiyle imzâsı vaz' olunduktan sonra mühr-i zâtî ile temhîr olunur vukû'ât-ı mezkûrenin muahharan tashihi istid'âsına ve isti'lâmlarla izâ'a-i vakte ve sâhiblerinin</p>	<p>Hamd olsun hakkımda bir şikâyet vukû bulmadığı gibi ne muhâkeme edildim ve ne de bir ceza gördüm.</p> <p>İşbu tercüme-i hâl varakası Dersaâdet'te fî 25 Ramazanü'l-mübârek sene 1328 ve fî 16 Eylül sene 1326 tarihinde tahrir ve imlâ edilmiştir.</p> <p>Fî 25 Ramazan sene 1328/[20 Eylül 1910].</p> <p>Ed-dâî</p> <p>Çin Memalik-i İslamiyyesinde ulûm-ı diniye muallimi</p>

dahi intizârlarına hâcet kalmamak için kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile ve mümkün ise kendü hatt-ı destiyle yazılması ve zahr-ı varakada envâ'ı ta'dâd olunan evrâk-ı müsbitenin musaddak sûretlerinin ve yâhûd yine i'âde olunmak üzere asıllarının iş bu varakaya rabt olunması lâzım gelür	
Mülâhazât	

Ek 2: Dağıstanlı Seyyid Tâhir Efendi'nin Tahkikat Evrakı [Ahmed Nedim, *Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları 1926*, 83-87].

Soru	Cevap
İsminiz	Tâhir
Pederinizin?	Abdurrahim
Seyyid misiniz?	Evet
Soyadınız nerden?	Hz. Hüseyin'in soyuna mensubuz, ünvanımız onun için Seyyid'dir
Dağıstanlı mısınız?	Evet
Halen Dağıstanlı mısınız?	35 senedir Türkiyeliyim. Tahsilim, ikâmetim hep burada
İstanbul'un neresinde oturuyorsunuz?	Kocamustafapaşa'da oturuyorum
Hangi mahallede?	Ramazan Efendi Camii civarında 17 numaralı hanede
Dağıstan'da kimseniz var mı?	Birader ve dayızâdelerim var
Evli misiniz?	Evli idim. 10-15 sene evvel ailem vefat etti.
Geçmiş hayatınızı anlatınız	Esasen Halep'te bulunuyorum. Pekin'e, Çin'e vâiz olarak hükümet tarafından gönderildim. Beş sene Pekin'de kaldım. Orada hayır cemiyetleri, mektepler kurdum.

**DAĞISTAN'DAN ÇİN'E UZANAN İLİM YOLCULUĞU:
ÇİN VÂİZİ DAĞISTANLI SEYYİD MEHMET TAHİR EFENDİ
(Hayatı, Eserleri ve İstiklal Mahkemesinde Yargılanma Süreci)**

Niçin gittiniz?	Hükümet tarafından elli lira maaşla gönderildim.
Ne yapacak idiniz?	Oradaki Müslümanları irşat edecek idim.
Hangi hükümet göndermişti?	1326 senesindeki hükümet. Meşrutiyetin hemen sonrasında efendim.
Ne yapacak idiniz?	Efendim, orada 80 milyon Müslüman var. Onları iktisad, maarif ve din hususunda irşad edecektim ve çalıştım. Hatta Pekin'de 12 mektep açtım.
Sonra?	Seferberlikte döndüm, geldim. Gönüllü olarak harbe iştirak ettim. Mehmed Fazıl Paşa ile Bağdad, Mamuratülaziz, Kutülamare'de fahri süvari yüzbaşısı olarak çalıştım. Ahlad, Malazgird havalisinde ve daha birçok yerlerde bulundum.
Çocuğun var mı?	Şimdi yok. Yalnız bir kızım var idi. Şimdi Kangırı'da Asliye Mahkemesinde görevli bir kişiye verdim.
Türkiye'ye hicret ediyorsun sonra Âlem-i İslam hesabına Çin'e gidiyorsun?	Alem-i İslam hesabına değil, hükümet hesabına gönderildim efendim.
Şimdi ne yapıyorsunuz?	Oturuyorum. Millî mücadele döneminde Anadolu'ya pek çok kişiyi gönderdim.
Kime, nereye gönderdin?	İnebolu'da Nidâi Bey vasıtasıyla İzmit taraflarından da elime geçen esirleri filan.
Siz nerede kaldınız?	İstanbul'da Efendim.
Niçin?	Çalışmak için. Hatta Anadolu'ya geçmek için Hâfız Besim Bey'e haber gönderdim. Sizi de göndereceğim dedi. Fakat biraz bekleyiniz size haber gönderirim, dedi. Nihayet harp açıldı, gitmem geri kaldı. Bunu Nidâi ve Hâfız Besim Beyler bilirler.
Yeni Kafkasya Gazetesi çıkarıyorsunuz değil mi?	Evet
Ne maksat takip ediyorsunuz?	Kafkasya'da mevcut Türklerle diğer Türklerin tanışmalarını temin ve millete hizmet etmek emeliyle çıkarıyorum.
İmtiyaz sahibi ve yazı işleri	Her ikisi de benim efendim

müdürü kim?	
Kaç nüsha çıkarıyorsun?	Ayda iki defa çıkarıyorum ve 2000 nüsha ancak basabiliyor.
Buraya kimler yazı yazıyor?	Resulzâde Emin Bey yazar.
Nerelere gönderirsin?	Anadolu'ya gönderiyoruz efendim. Buraya Ankara'ya da gönderiyoruz.
Yurtdışında nerelere gönderiyorsunuz?	Onu Emin Bey bilir. Kendisi Milliyetçidir, mecmuanızda hizmet edeyim dedi, kabul ettim. Mecmuada çalışıyor.
Bu İskilipli Âtîf Hoca ile münasebetiniz nereden başlar?	Hiçbir münasebetim yoktur. Herkes beni milliyetçi, ittihatçı bilir. Bendeniz kendisine yolda rast gelirim selamlarız, bütün münasebetimiz bundan ibarettir.
Şimdi söylediğiniz sözden bir nükte çıkarırsak Âtîf Efendi milliyetçilerin düşmanı çıkar	Hayır efendim! Böyle bir kastım yok. Bunu ifade etmek isterim.
Siz millicisiniz, o nedir?	O da millicidir. Herkes millicidir. Arz etmek istediğim kendisi ile görüşmem yoktur.
Hacı Tâhir Efendi'yi tanırsınız mı?	Ders hocalarındandır.
Görüşür müsün?	Hayır efendim
Fettah Efendi'yi?	Ona da senede bir iki defa rast gelirim. Bu kadar, selamlarız.
Giresunlu Muharrem Efendi'yi?	Tanıdığım şahıs değil.
Karagümruk'te filan oturdun mu?	Ben esasen oralara çıkmam. Kocamustafapaşa'da otururum. Doğru Bayezid'e gelirim.
Babaeski eski Müftüsü Ali Rıza var, onu tanırsınız mı?	Tanımam efendim.
Urfa'da asılan İbrahim Edhem'i nasıl tanıyorsunuz?	Efendim; Bayezid medresesinde hemşerilerden Cemal Efendi bana, "Hâfız İbrahim Edhem Efendi'yi tanırsınız mı?" dedi. "Tanımam" dedim. Onun üzerine "bu böyle böyle vaaz eder Hâfızdır" dedi. Bildiğim bundan ibarettir.

**DAĞISTAN'DAN ÇİN'E UZANAN İLİM YOLCULUĞU:
ÇİN VÂİZİ DAĞISTANLI SEYYİD MEHMET TAHİR EFENDİ
(Hayatı, Eserleri ve İstiklal Mahkemesinde Yargılanma Süreci)**

Siz şapkayı ne zaman giydiniz?	Efendim, başım hasta olduğu için sarık da olsa, şapka da olsa daima başımı açık bulundururum. Başım uğuldamaya başlar. Bendeniz 10-15 sene evvel şapka giydim. Bendeniz Harb-i Umûmî'de Lozan'da Mahkûm Milletler Konferansı var idi. Oraya Dağıstan mümessili olarak gittim. Almanya, Viyana ve bütün Avrupa'yı dolaştım. Ve bu milletin ilerlemesi uğrunda çalıştım. Varım çoğum bu milletin uğruna feda olsun. Bugün de son nefesime kadar çalışırım. Hükümetim de beni bilir, Cumhuriyetim de bilir. Ben ilerleme ve yükselmek uğrunda çalışarak çıır çıplak kalmış bir adamım. Başka hiçbir maksadım yoktur.
--------------------------------	---

Tahir Efendi: “Anadolu, Kafkasya ve Asya Türklerini birbirine tanıtmak ve yaklaştırmak için neşriyat yapıyorum. Hepimiz din kardeşiyiz ve bu kardeşlik merkezinde birleşmeliyiz. Benim dava ve gayem bundan ibarettir. Şapka meselesinde herhangi menfi bir telkin ve rolüm olmamıştır.”

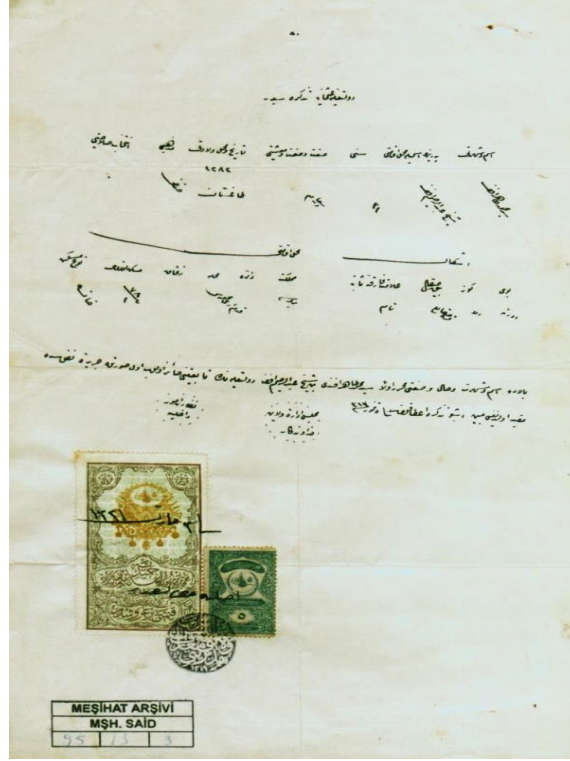
Reis: “İyi ama siz vaktiyle İsviçre’de bulunduğunuz sıralarda şapka giymekte tereddüt etmemiş bir insan olduğunuz halde, burada şapka giymek istemediğiniz, üstelik başınıza sarık geçirdiğiniz söyleniyor. Ne dersiniz?” Tahir Efendi: “Sarık belli şekliyle sünnettir ve sünnete uymayı istemek Müslümanın hakkıdır”⁵⁸

Ek 3: Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin Tercüme-i hâl varakası [MŞH, SAİD, 95/13, 924/A].

⁵⁸ Necip Fâzıl, *Son Devrin Din Mazlumları*, 54-55.

Ek 4: Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin Nüfus Tezkiresi [MŞH, SAİD, 95/13, 924/A.].

Ek 5: Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin Hizmet Cetveli [MŞH, SAİD, 95/13, 924/A, 17. Belge].

**DAĞIŞTAN'DAN ÇİN'E UZANAN İLİM YOLCULUĞU:
ÇİN VÂİZİ DAĞIŞTANLI SEYYİD MEHMET TAHİR EFENDİ
(Hayatı, Eserleri ve İstiklal Mahkemesinde Yargılanma Süreci)**

Ek 6: Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin Maaş Cetveli [MŞH, Maaş Defteri, No. 1, 19].

Ek 7: Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin *Zübdetü'l-Makâl fi İlmî'l-hâl* isimli eserinin giriş sayfası.

زُبْدَةُ الْمَقَالِ فِي عِلْمِ الْهَالِ

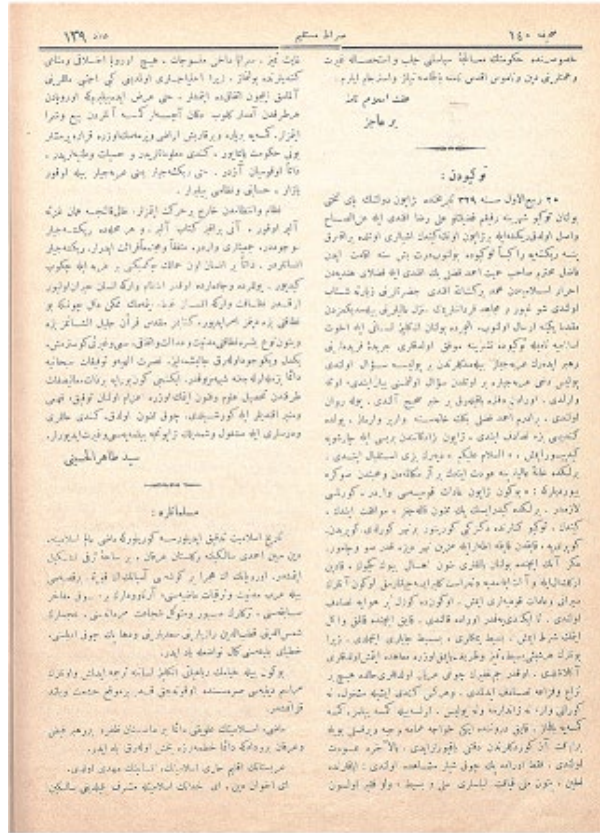
بِإِذْنِ الْمَوْلَانَا

سَيِّدِ الْمَوْلَانَا

الحمد لله الملك العظيم والحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين
الطيبين أما بعد شوقنا إلى معرفة ما كان وراء هذه الحجابات من عظمة العلم والفضل والبر والعدل
الفاضل (عليه السلام) حاتم ادراكه عزه على التصرف في المال والبر والعدل انما هو من عظمة العلم
سابقا هات ذواتهم واندلجوا واصول اولادهم من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم
جاء فهدى سوكدر بالمواعيل انما هو من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم
جوليان هيرى شوقنا إلى معرفة ما كان وراء هذه الحجابات من عظمة العلم والفضل والبر والعدل
شبح من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم
شدى فهدى فروع فقهه امام شافعي رحمه الله عليه صلوات الله عليه من عظمة العلم والبر والعدل
عواصم حقا من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم
انفك في حبيب برافلسي بوقصير انما هو من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم
ان سيد علي حنين بن شيخ من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم والبر والعدل
الفتية بن تاجين من اولاد سيد حسن افندي الذي اغتنى في التبر في الكفاية الحسنة ربحا لهم
ابحس خالصا كما كان في عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم والبر والعدل
عاجز انما هو من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم
أنت الذي لا تكلم مرانا انما هو من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم والبر والعدل
هر طرفه وهو طاولان انما هو من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم والبر والعدل
بالاستعداد ارضو وذن من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم والبر والعدل
دعاستك تقسيم استقباليه فوسل ايام جنايتي من عظمة العلم والبر والعدل انما هو من عظمة العلم
آمين بحمد الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم

Ek 8: Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin *Sırat-ı Müstakim*'de

yayımlanan “Tokyo'dan” başlıklı yazısı.

Ek 9: Seyyid Mehmet Tahir Efendi'nin Fotoğrafları [Meşihat Arşivi, Maaş Defteri, No. 9, 13; Maaş Defteri, 8, 13; Maaş Defteri, No. 1, 19].

